

BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE KAŞKAY DİLİ VE EDEBİYATI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Mehmet Karaaslan*

Özet

Kaşkay Türkleri, İran'ın güneyinde yaşayan konargöçer bir Türk topluluğudur. İran'da yaşayan Türk toplulukları arasında; Azerbaycan Türkleri ve Türkmenlerden sonra nüfus bakımından en kalabalık üçüncü topluluk olduğu bilinen Kaşkaylar son otuz yılda hızla göçebe hayatı terk etmektedirler.

Makale konusuna bağlı olarak, Kaşkay sahasında yaklaşık iki ay süresince derleme yapılmış, Kaşkay kültürü ve günümüz Kaşkay edebiyatı hakkında bilgiler edinilmiştir. Başlangıcından günümüze gelene kadar Kaşkay edebiyatının geçirdiği dönemler ve önemli Kaşkay şairleri hakkında fikir vermeyi amaçlayan bu çalışmada 1800'lü yılların başından itibaren bilinen ve yazıya geçirilen Kaşkay şairleri hakkında bilgi verilmiştir. Özellikle Ma'zun mahlaslı büyük Kaşkay şairinin bu toplum için önemi irdelenmiş; Ma'zun sonrası dönemde ise Şehriyar'ın Kaşkay şiirine etkisi, günümüz Kaşkay şairlerinin şiirlerinden örneklerle ele alınmıştır. Günümüz Kaşkay şiirinin tematik çerçevesini bir ölçüde belirlemeyi de amaçlayan bu çalışmada Kaşkay toplumu tarafından günümüzde en fazla tanınan Hüseyin Ali Kaimi, Mensur Şah Muhammedi ve Mahmud Kaviyani adlı şairlerin şiirleri hakkında bilgi verilmiş ve derlenen örnek metinler okuyucunun bilgisine sunulmuştur. Ayrıca bu çalışmada Kaşkay sahasından derleme yapılırken karşılaşılabilecek zorluklar, yaşayan Kaşkay şairleri, yeni kuşakların şehirleşmeyle birlikte Kaşkay dili ile ilişkileri; saha çalışması sırasında derlenen malzemeler ve gözlemler çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kaşkay, Ma'zun, Kaşkay Şairleri

Abstract

Qashqai Turks are a Turkish nomadic community living in the south of Iran. They come third in terms of population in the Turkish communities living in Iran after Azerbaijani Turks and Turkmens. They have been abandoning the nomadic life in the last thirty years.

Data collection in the Qashqai field was carried out for almost two months in line with the topic of the paper, which provided data regarding the Qashqai culture and the modern Qashqai Literature. This paper, which deals with the periods of Qashqai literature from the beginning to date and the important Qashqai poets, provides information on the Qashqai poets recorded from the 19th century. It especially deals with the importance of the great poet whose pseudonym was Ma'zun for the Qashqai society, the impact of Şehriyar on Qashqai poetry after Ma'zun and examples of poems by the modern Qashqai poets. Furthermore, this paper, which aims to some degree to outline

---

* Okutman Doktor, Nevşehir Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, el-mek: halkbilimci@gmail.com

the thematic framework of the modern Qashqai poetry, provides the readers with the sample texts and the characteristics of the poems by the most famous poets in Qashqai society such as Hüseyin Ali Kaimi, Mensur Şah Muhammedi and Mahmud Kaviyani. Moreover, this study deals with the difficulties that one might encounter, the living Qashqai poets, the relationship of the new generation that started to live in cities with the Qashqai language within the framework of the data collected and observations done in the field.

Keywords: Qashqai, Ma'zun, Qashqai poets

GİRİŞ

İran sahasında Farsların dışında, yaşayan Müslüman ve gayrimüslim pek çok azınlığın varlığı araştırmacılarca ifade edilmektedir¹. Türk nüfusu açısından değerlendirildiğinde ise Türkiye'den sonra dünya üzerinde en fazla Türkçe konuşan nüfusa sahip ülkenin İran olduğu bilinmektedir. İran'da Kuzeydoğu İran, Kuzeybatı İran ve Güney Merkezi İran olarak adlandırılabilir üç bölgede yoğunlaşan² Türk nüfusu içerisinde Kaşkaylar Güney Merkezi İran bölgesinde yaşayan en önemli Türk topluluğudur. Azerbaycan sahasından Safeviler döneminde ayrıldıkları ve güneydeki daha eski Türk topluluklarıyla bir araya gelerek farklı bir Türk boyu olduklarına ilişkin bilgiler Kaşkay sahasındaki kaynak kişilerce ifade edilmiştir. *Bu yol gider tebrize/ Yolları rize rize/ Mevlam bir yol ver bize/ Biz gidek ülkemize* biçimindeki Kaşkay anonim şiiri bu bağlamda sahadaki pek çok kaynak kişiden dinlenmiştir. Bu bölge Elbruz dağlarından Basra körfezine, İran-İrak sınırına dek uzanan alanı kapsamaktadır. Güneyde yaşayan göçebe Türk topluluklarının başlıcaları şunlardır: Kaşkay, Hamse, Afşar, Bıçakçı, Ağaçeri, Kengerli, Gündüzlü, Yarımtaglı ve Eşkaniler. Kirman'da Afşar, Bıçakçı, Karayi boyları, İsfahan ve Fars Eyaleti'nde de yine Kaşkay, İnallı, Baseri, ve Nefer boyları yaşamaktadır. Ayrıca Rıza Şah döneminde Darab ve Neyriz çevresine zorla yerleştirilen Şahsevenler de bölgede bulunmaktadır.³

Kaşkay adının kökenine ilişkin pek çok farklı faraziye bulunmakla birlikte "Kaşka" sözcüğüne bağlı olarak bu topluluğun at yetiştiriciliğinden hareketle bu adı aldığı söylenebilir.

Türk boylarının İran'ın güneyine yerleşmeleri, uzun bir tarihsel sürece dayanmaktadır. Bu tayfaların katılımıyla Kaşkay birliği daha sonradan oluşmuştur. Muhtemelen Kaşkayların kimi tayfaları, İslam öncesi döneme götürülecek kadar eski dönemlerde bile İran'da bulunmuşlardır. Onların daha geniş bir biçimde İran'a yerleşmeleri ise İslamiyet'le başlamıştır. Bu

¹ Muhammed Hemmasi and Carolyn Prorok V., *Demographic Changes In Iran's Officially Recognized Religious Minority Populations Since The Islamic Revolution, African And Asian Studies*, Volume 1, No. 2, Koninklijke Brill Nv, Leiden 2002, s.65.

² Rafael Blaga, *İran Halkları El Kitabı*, Yeni Zamanlar Dağıtım, İstanbul 1997, s.276.

³ Babek Cavanşir, *Kaşkay Türklerinin Tarihi*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Orta Çağ Tarihi Programı, Basılmamış YLT İstanbul 2001, s.26.

Türk topluluklarının geçmişi Gazneli Sultan Mahmut'un ve Türk kavimlerinin İran'a göçlerinin ilk başladığı zamana dayanmaktadır. Bu göçlerin fazlalaşmasıyla Selçuklular zamanında, bugün Kaşkaylar arasında görülen tirelerin bir kısmının İran'ın güneyine yerleştiği, kimi tirelerin kökeninin ise Orhun yazıtlarında bile adı geçen eski tayfalardan olduğu, çeşitli araştırmacıların tespitlerine dayandırılarak dile getirilmiştir⁴. Bununla birlikte dağınık vaziyetteki bu Türk toplulukları "Kaşkayiler" adıyla İran'ın güney bölgesinde yaklaşık beş yüz yıldır konfederasyon biçiminde bir siyasi güç olarak yaşadığı bilinmektedir.

Safeviler döneminde siyaseten etkinliği artan Kaşkayların Safeviler sonrası Afşarlar ve Kaçarlar döneminde de bölgenin siyasi yapısının şekillenmesinde önemli güçlerden birisi olarak belirdiği anlaşılmaktadır. XX. Yüzyıla gelindiğinde Kaşkaylar I. Dünya savaşı öncesinde İngilizlerle savaşmış ve İngilizlerle yapılan mücadelede gösterilen kahramanlıklarla Savlet-üd Devle adıyla ünlenen İsmail Han Güney İran'ın en güçlü siyasi figürü haline gelmiştir⁵.

Pehlevi Hanedanı ve İslam devrimi sonrası İran hükümetleri döneminde ise Güney İran'daki bu siyasi güç kırılmaya çalışılmış ve Kaşkaylar merkezi otoriteye tabi edilmek istenmiştir. Uzun bir mücadelenin ardından son dönemde İslam devrimi sonrası yeniden toparlanmaya çalışan Kaşkaylarda han varislerinin idam edilmesi ya da Tahran'da mecburi iskâna tabi tutulması gibi politikalar sonucunda Merkezi otoriteyle girilen bu siyasi mücadele; Kaşkay il teşkilatlanmasının etkisizleştirilerek dağıtılmasıyla sonuçlanmıştır.

Kaşkay Türkçesi coğrafi konumlarına uygun olarak Batı Türkçesinin içinde Oğuz Türkçesinin doğu kolunun bir parçası durumundadır. Ağırlıklı olarak Azerbaycan Türkçesine benzeyen bu dilin Anadolu Türkçesi ile de önemli ölçüde kelime ve ses benzerlikleri bulunmaktadır. Kaşkay Türklerinin kimliklerine sınımsız bağlı olmaları, şehir hayatından uzak göçebe hayatın yaşanılması ve başta Farslar olmak üzere diğer farklı etnik gruplardan ayrı bir yaşam sürülmesi milli kimliğin, dil ve edebiyatın yabancı etkilerden korunmasında çok önemli etkenler olarak değerlendirilebilir⁶.

Kaşkay adının geçtiği ilk tarihi metni Safevi döneminin de öncesine 1453 yılına götürebilmekle birlikte Kaşkayların yazılı edebi metinleri en erken 19. Yüzyılın başlarında karşımıza çıkmaktadır.

⁴ Babek Cavanşir, a.g. e, s.60'tan Sirus Perham, *İl-i Kaşkayi, Key ve Ez Kuca Be Fars Amede Est?*, Mecmua-İ Kitab-İ Agah, İlat Ve Aşair, Tahran 1362, s.259-260; Hüseyin Ciddi *Payvesteg-i Kavm-i ve Tarih-i Oğuz- İlha-i Kaşkayi-i İran, Kabile-i (Kayı Kaşkayi)*, Şiraz 1378, s.179.

⁵ Habibullah Peyman, *Mutala-i Siyasi*, Tahran 1347, s.17.

⁶ Babek Cavanşir, a.g. e, s.236.

19. YÜZYILA KADAR KAŞKAY ŞİİRİ

Halen belli ölçülerde sürdürülmesinden de anlaşılacağı üzere çok güçlü bir sözlü edebiyat geleneği olmakla birlikte Kaşkay Türklerinin yazılı edebiyata ait ürünler vermeleri 1786-1844 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen Gul Oruc adlı şairle başlamaktadır. Şahbaz Şahbazi tarafından Hicri 1367 (Miladi 1947) yılında kaleme alınmış olan “Ya Asar-ı Şuerayi Kaşkayi” adlı şair tezkiresinde; bilinen ilk Kaşkay şairlerden bahsedilmektedir. Gul Oruc ile aynı dönemde yaşadığı düşünülen şairlerden Kanberi’ye ilişkin elde hiç şiir bulunmamasına rağmen Hüsrev Beğ Karakanlı ve Gul Oruc’un şiirinden bazı örnekler günümüze kadar ulaşmıştır:

*Yedi yaşar gelin olsan kız olmaz
Gız Ceyrandır yerişinden bellidir.
Gul oruc der yansın bele zamana
Saralub gül rengim dönmüş samana.*

Gul Oruc’un bu şiirinin yanı sıra Hüsrev mahlaslı Husrev Beg Karakanlı’ya ait aşağıdaki şiir metnini de yazılı Kaşkay edebiyatının ilk örneklerinden birisi olarak değerlendirmek mümkündür:

*Vardur dağ yanında bir tevvar terlan
Tor goyub bendime ataydım men
Şayed nesib olsa düşe toruma
O yağı terlanı dutayudum men.*

Şahbazi, Kaşkay edebi tarihine ışık tutan bu önemli eserinde yukarıda ismi geçen şairlerin dışında Mirza Muhammed, Yusuf Ali Beg, Üstad Muhammed İbrahim, Hüseyin Ali Beg Bayat, Nimetullah Beg Rahimi, Ali Şaylı, Hacı Mesih Han Karaçaylı, Hemrah ve Köroğlu gibi Kaşkay şairlerinden söz etmekte ve bu şairlerin eserlerinden örnekler vermektedir⁷. 19.yüzyılın başından 20. Yüzyıla kadar olan dönemi kapsayan bu şairler ve onların şiirlerinden parçalar ele alınırken Osmanlı dönemindeki tezkirecilik geleneğinin benzeri bir usul takip edilmiş olması bize bu dönemin öncesine ilişkin daha eski şairleri ele alan kitapların bulunabileceğini düşündürmektedir.

Yukarıda sözü geçen Kaşkay şairlerinin her birisine ait şiirlerden parçaların örnek verilmesinin bu bildirinin sınırlarını zorlayacağı düşünüldüğünden böyle bir yola gidilmemiştir. Ancak Kaşkay şiir tarihi içerisinde hem şiirinin gücü hem de Kaşkay toplumuna muhtelif yönlerden tesiri hesaba katıldığında “Ma’zun” mahlaslı Seyid Muhammed İbrahim’i detaylı bir biçimde ele almak zaruridir.

---

⁷ Şahbaz Şahbazi tarafından kaleme alınan bu kitap ve içindeki şairlere ilişkin; İran’da Türko-loji tahsili gördükten sonra Türkiye’de yüksek lisan eğitimi gören Veli Yakubi tarafından çalışma yapılmaktadır. Kitabın Türkiye Türkçesine çevrilmesi ve dilbilim açıdan ele alınmasını amaçlayan Prof. Dr. Sema Barutçu Özönder tarafından yönetilen bu çalışmanın tamamlanması Kaşkay şiirinin tarihiyle ilgili bilgilerimizi genişletmeye yardımcı olacaktır.

Kaşğay ileri gelenlerinden Seyid Ali Rıza'nın oğlu olan Ma'zun ve ailesi Kaşğay hanlarına hizmet eden üst düzey bürokratlardır. Kaşğay Elhanı Muhammed Kulu han döneminde şiir yazmaya başlayan Ma'zun'un 1830 yılında dünyaya geldiği ve 1895 yılında vefat ettiği bilinmektedir. Yaşadığı dönemde Kaşğay İlini yöneten hanların tamamıyla yakın ilişki içerisinde olan ve en son Bahadır Han'a kâtiplik yaptığı bilinen Ma'zun, Arapça ve Farsçayı son derece iyi bilmektedir. Şah Hatayi tarafından yazılan şiirlerin Kaşğay sahasında Fuzuli şiirleriyle birlikte çoğaltıldığı ve bu şairlerin tahsili Kaşğay aileleri tarafından okunduğu bir gerçektir. Bu bağlamda Kaşğay ilinde Hatayi adıyla söylenen bir tür şiir gelişmiştir. Ma'zun, ekolün kurucusu olan Şah Hatai ile şiir söyleyişi bakımından yarışacak bir güce ulaşmış ve bunu da şiirinde şu şekilde dile getirmiştir:

Dirrilseydi Şah hatai Mezunun bu dövranda

Bu şe'rin hattı olurdu dilinin tezkiresi.

Kaşğaylar arasında en çok şiire sahip bu büyük şaire ait olan ve Keşkülü Tayfasının Kalenteri olan Necef Kulu Han-ı Keşkülü'nin girişimleri sonucu toplandığı söylenen divanın şu an nerede olduğu bilinmemektedir⁸.

Kaşğay sahasında yaklaşık iki ay boyunca yürütülmüş olan derleme faaliyetleri sırasında Ma'zun'un edebi bir şahsiyet olmaktan ziyade Kaşğaylara milli şahsiyetini veren bir figür olarak algılandığı gözlemlenmiştir. "Her kes ki ölse evden geder/ Ma'zun ölse elden gider" dizeleriyle özetlenebilecek bu algılayış sebebiyledir ki Ma'zun'un pek çok şiiri dilden dile doluşmakta pek çok berceste dizesi atasözü hükmünde yeri geldikçe dillendirilmektedir. Mezun şiirlerinin pek çoğunun Kaşğay ırçılarınca ahenk ile söylenmesi, şiirinin Türkü olması gibi göstergelerden de açıkça anlaşıldığı üzere Ma'zun Kaşğayları bölgedeki diğer etnik unsurlardan farklı kılan Kaşğay Türküne yetkin bir lisana sahip olmak hususunda güven aşıl原因an önemli bir sanatkârdır. Kalavela destanının dağ köylerinden toplanarak bir bütün haline getirilmesinin Finlandiya halkı için ifade ettiği anlama benzer bir biçimde, mezar taşlarına yazılan, türkü olarak dillendirilen, atasözü olarak kullanılan Ma'zun dizeleri de Kaşğay Türklerinin öz kimlikleriyle Güney İran bölgesinde var olabileceklerinin ispatı olmuştur. Derlenen Ma'zun şiirlerinden bazıları şöyledir:

İgid odur arvad ala bir ala,

Ev kayıran oğlan doğan tir ala.

Mezun'a irad deyil günde bir ala,

Delidir, delinin günde toyudur.

.....

⁸ Görüşülen Kaynak kişilerden bazıları, Kaşğay nakkaşı Bican Bahadır tarafından Han'a sunulma anı nakşa çekilmiş olan bu divanın, İlhan ailesinin mensuplarında bulunuyor olabileceğini ifade etmişlerdir.

*Devran döndi kerbazfuruş tatlara
Şir yatağı mesken oldu itlere
Nice hub athılar hub hub atlara
Mindiler gitdiler meydan halidir⁹*

.....

*Hey ağalar gelin taifeylayin
Bu gün bize teng gelmişdir yaman gün
Hiç igide uğramasın ezelden
Yaman arvad, yaman gonşu, yaman gün*

.....

*Gülüstanda yaz yelleri esende,
Varı guşda nale vardur feğan var.
Seda çohdur şeyda bülbül sesinde,
Ayrı eser vardur ayrı nişan var.*

*Henüz darda galmuş asuli Mansur,
Enelheg söyleyub sirri nihan var.
Henüz Mecnun'da var cünun hevesi,
Henüz gatar üzer Leyli devesi.*

*Henüz gelir Ferhad külünge sesi,
Henüz Şirin kimin şirin zeban var.
Me'zun deyer bu yan kimdur o yan kim?
Bu yan özi o yan özi hayân var?*

Ma'zun 19. Yüzyılın sonundan günümüze kadar gelen süreç içerisinde bilinen Kaşkay şairleri içerisinde en önemlisi olarak dikkat çekmektedir. Maz'un'un vefatından sonra yaşayan Kaşkay şiirine tesir eden en önemli ikinci şair olarak Şehriyar'ı göstermek mümkündür. Saha çalışması sırasında şiirleri tarafımızca derlenen üç şairin de Şehriyar'ın şiirinden üslup olarak etkilendikleri anlaşılmaktadır. İran'da yaşayan farklı Türk topluluklarının pek çoğunda Şehriyar tarafından bentler biçiminde kaleme alınan "Heyder Baba'ya Selam" şiirinin önemli bir model olarak görüldüğü bilinmektedir. Halaç Türkleri¹⁰, Kaşkay Türkleri, Azerbaycan Türkleri gibi İran'da yaşayan muhtelif Türk topluluklarının hatta Türkiye ve Irak'ın ku-

---

⁹ Bu şiir parçası saha çalışması sırasında bir kaynak kişi tarafından ahenkle türkü biçiminde okunmuştur.

¹⁰ Bilgehan, Atsız Gökdag, *Halac Turkcesiyle Yazılan İlk Eser*, II. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi, 19-25 Nisan 2010 İzmir.

zeyinde yaşayan Türkmenlerin de Şehriyar'ın üslubundan etkilenecek, beşli mısralar halinde geleneksel yaşantıyı anlatan ve geçmişe romantik bakış açısıyla bakan şiirler yazdığı bilinmektedir¹¹.

GÜNÜMÜZ KAŞKAY ŞİİRİ

Yapılan saha çalışmaları sırasında derlenen son dönem Kaşkay şiirine ait örneklerin, Kaşkay ilini obasını, geleneğini, göçü, konargöçer yaşantıyı romantik bir bakış açısı ile ele alan şiirler olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra daha realist bir gözle Kaşkay toplumunun günümüzdeki sorunlarını ele alan şiirlere, dağılmış olan il teşkilatlanmasına ve Kaşkay toplumunun bir biçimde merkezi otorite tarafından pasifize edilmiş siyasi önderlerine yazılmış şiirlere ve anne sevgisi gibi romantik temalı şiirlere de rastlanmıştır. Halk hikâyesi ve masal gibi sözlü edebiyat ürünlerinin içerisinde bulunan anonim nitelikli manzumeler, düğünlerde kına gecelerinde bir makam ile söylenen asenek adı verilen anonim halk şiiri örnekleri ile cenaze merasimi esnasında kendine haz bir ezgiyle icra edilen ağıtlar da günümüz Kaşkay halk şiirinin içerisinde değinilmesi gereken başkaca unsurlardır.

Kaşkay sahasından yapılan derleme çalışmaları sırasında kaynak kişilerin siyasi konulara ilişkin görüş beyan etmekten ısrarla kaçındıkları hatta bu konulara ilişkin yazılan şiirleri okumak istemedikleri gözlemlenmiştir. Kaşkay hanlarını anlatan aşağıdaki şiir derleme psikolojisinden tamamen çıkıldığı bir anda kayıt yapıldığı bilinmeden şairi tarafından okunmuştur:

*Çok şahı gördüm ki gedaya muhtac
Çok geda gördüm ki oldu sahib-i tac
Ne bilmedi işimden varam hac-i gac
Bir âlem heyrandır sergerdan dünya*

*Gevheri kanından ben aşgad etdim
Ta etdim resmini beyan ilhanım
Eğer ki işitdim iftihar etdim
Sovletli adını ilhan İlhanım*

---

¹¹ Yusuf Gedikli, *Şehriyar ve Bütün Türkçe Şiirleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1991, s.42.

*Kaşkayı ilidi senidin serdar
Vatana gülüdüñ düşmene bir har
Her ne ki dolandı çarh-ı ruzigar
Görmedi senin kim bir Han İlhanım
Çahrayın tacını heçe almazdın
Serdarlar safında geri kalmazdın
Heç muhtac yüzünü yere salmazdın
Her aca verirdin dildan İlhanım*

*Ecma ecnebi rengetti yüz bin şeytanı
İngiliz kastetdi tuta İrani
Ta gördü Sovletli İsmail Hanı
Bildi ki bir şirdir eslen İlhanım.*

Kaşkay hanlarına ve özellikle de Kaşkayların siyasi olarak en etkin oldukları dönemdeki hanı olan Savlet-üd Devle Han'a olan bağlılığını ve saygısını yukarıdaki dizelerle ifade eden Hüseyin Ali Kaimi emekli bir öğretmen olarak Şiraz'da yaşamaktadır. Çocukluğu konargöçer bir Kaşkay obasında geçene daha sonraları da çadır okullarda obayla birlikte konup göçerek görevini sürdüren Kaimi, Kaşkay ilini obasını son derece canlı tasvirlerle şiirine aktarmayı başarmış bir şairdir. Haydar Baba'ya Selam tarzında kaleme alınmış Çay Karagaç isimli yüz elli bendi aşkın manzumesinde Kaimi, Karagaç çayını topyekun Kaşkay elini anlatmak için bir metafor olarak kullanmıştır. Kaşkay toplumunda şehirleşmenin hızla arttığı son yirmi otuz yıl öncesine kadar sözlü edebiyat geleneğinin ne derece güçlü olduğu hakkında fikir vermesi açısından da önemli olan şu beşlikler Çay Karagaç şiirinden alınmıştır:

*Yanan ocak gırağında gış günü
Heç olmadıh dünya malı düşgünü
Saht tutmazdık bu dünyayı beş günü
Şam te seher Köroğludan deyirdik
Koç aşığı hub tohludan deyirdik*

*Köroğluyu mindiriyrdik gır ata
Ey ediyrdik gır atı çaydan ata
Bal(a) ayvaza lala deyirdik yata
Şah gızının metelini deyirdik
Biz köçiyrdik uzah yollar gedyirdik*

*Biz oturub garı biçe ağlıyrdık
Şah senemi yeddi ile sahlıyrdık
Şahveledin gollarını bağlıyrdık
Garip gelip çoğürünü çalıyrdı
Toy ediyrdi Şahsenemi alıyrdı*

*Ermeninin Aslı Hanım gızını
Han Keremin şirin şirin sözünü
Aşih deyip hey süziyrdi gözünü
Aşihların ağlamagı çalmagı
Neyçilerin ney dudağa almagı*

*Metel metel merri metel deyirdik
Metellerin manisini biliyrdik
Birden de birga vurıyrdık güliyrdik
Gülmegimiz gülleri güldiriyrdi
Ağlayanna dağ derdimiz biliyrdi*

*Seyid Hanın guş semende bindigi
Peri zadın at dalından indigi
Zöhre garrı samanının yandigi
Yandıyrdı aşihların canını
Bir gıyrete getiriyrdi ganını*

*Sen ki gezip dağı daşı görmüşen
Seylab olan çoh gözyaşı görmüşen
Sır sahladan sen sırdaşı görmüşen
Söyle görem Şahsenemi gördün sen
O nazenin birsenemi gördün sen*

*O garibin çoğürünü çaldığı
Yeddi ilde Halep Şam'da galdığı
Şah Veled'in Şah Senemi aldığı
Çay Garagaç danış mene Ragip'den*

*Şah Veledden, Şah senemden Garipden*¹²

Kaşkay halk hikâyelerini ele alan bir bölümü yukarıda alıntılanan bu şiirle Kaimi Kaşkay toplumunun kaybettiği değerleri özlemle anmaktadır. Kaşkay halkının geçmişini, göçünü, eğlencelerini, hastalıklarını, geçiş dönemlerini, sıkıntılarını, mutluluklarını güçlü bir lirizmle ele alan bu şiir sayesinde hem Kaşkay toplumu hem de bu toplum içerisinde süregelen Türk halk edebiyatı hakkında fikir edinebilmekteyiz.

Hüseyin Ali Kaimi'den başka günümüz Kaşkay edebiyatı hakkında fikir vermesi bakımından tanıtılması uygun olan bir diğer şair de Mensur Şah Muhammedi'dir. Kaimi gibi emekli öğretmen olan *Şah Muhammedi* de Şehriyar'dan sanatsal anlamda etkilenmiştir. *Soruş Dena Dağından* adlı şiir kitabında Kaimi'nin Karagaç çayıyla söyleşerek ele aldığı Kaşkay kültürünü Muhammedi, Dena dağıyla söyleşerek anlatmaya çalışır. Kaimi'nin şiirine göre daha romantik ve kır hayatın güzellikleri konusunda bir ölçüde daha güçlü bir biçimde eğildiği anlaşılan şairin bu uzun manzumeyi kendi imkânlarıyla kitap olarak da bastırıldığı ve Kaşkay evlerinde bu şiir kitabının bulunduğu gözlemlenmiştir. Arap alfabesiyle teşekkül ettirilmiş Kaşkay alfabesinin formel bir eğitimle öğretilmemesi sebebiyle Türkçe olarak kaleme alınmış bu tarz kitapların Kaşkay gençleri tarafından okunmakta zorlanıldığı da görülmüştür. Kitabının tamamını enstrüman eşliğinde bize okuyan Şah Muhammedi'nin şiirinden alınan örnek parçalar şöyledir:

*Bir danışsen Dena bizim ellerden
Başdan geçen yaman ay-u illerden
Bir de söyle sen huruşan sellerden
Hicran çeken gumrulardan bir danış
Per per olan ter güllerden bir danış*

*Bayram gelib gül-ü reyhan coşanda
Ellerinden şüru işred düşende
Tih-u keklik ses birbire goşanda
Behiş olыр Dena senin yayların
Ne göyçekdir hoşreng taze güllerin*

*Seher çağlar serin serin yelin var
Buludlardan ipek tekin telin var
Dile gelsen Dena yahşi dilin var*

---

¹² Hüseyin Ali Kaimi, Yaşı 52, Tayfası Amele, Tiresi Behmenbeğlü, Emekli Öğretmen Şiraz'da 06. 06. 2008 tarihinde Mehmet Karaaslan tarafından yapılan görüşme. Görüşmenin kaydı Mehmet Karaaslan'ın arşivindedir.

*Dogguz ayı ilin sene yaz olur
Bele gelin tabiedde az olur*

*Çeşmelerin gözlerinden ahiyllar
Kegliklerin gavserüsde ohiyllar
Ferehleri saf bağlayıb gahiyllar
Bieden galhib gelib sudan içiyller
Bir de guma yatıb sonra uçiyller*

*Bizim elde sehavetler varıdı
Çoh gıyretler şecaatler varıdı
Yahşı meram hoş haletler varıdı
Dena gel ta sene bir bir haleti
Beyan edem geçen geden âdeti*

*Gış gecesi yığılyrdik şaduman
Oturub diyerdi Nevruz dasitan
Gelerdi meclise sefah Şirvan
Beledandan heftpendeyi çekerdi
Üreklere gam-u şadlık ekerdi*

*Yel bulutu soldan sağa bükende
Bulut göyden bullur yere tökende
Dumangelib dağ dösüne çökende
Çobanların sesi orda gelerdi
Neççeden bir körpe guzzu melerdi*

*Yaz günüydi ana kilim tohiyrdı
Atam mezun sözlerini ohıyrdı
Yağışıldı ildirimler çahıyrdı
Garı felek tamdarını uzatdı
Gavs veriben neçe renge bezetdi¹³*

---

¹³ Mensur Şah Muhammedi, Yaşı 56, Tayfası Dereşorlu, Emekli öğretmen. Firuzabat'ta 20. 06. 2008 tarihinde Mehmet Karaaslan tarafından yapılan görüşme. Görüşmenin kaydı Mehmet Karaaslan'ın arşivindedir.

Saha çalışması esnasında Dena dağının her yerini, nerede hangi otun yetiştiğini avucunun içi gibi bildiğini ifade eden kaynak kişi; ilham almak için Dena dağı eteklerinde gezdiğini bu gezileriyle sözü edilecek şiiri kaleme alabildiğini ifade etmiştir. Tıpkı çay Karagaç şiiri gibi pastoral yaşantının samimi bir dille anlatıldığı bu şiirde de şairin Kaşkay toplumunun son yirmi yıldaki hızla değişimi ve buna bağlı olarak gelişen konargöçer yaşantıya özlem görülmektedir.

Şiirlerin tematik incelemesine ayrıntılarıyla yer vermenin mümkün olmadığı bu çalışmada gerek Dena dağının gerekse Karagaç çayının Kaşkay toplumunu gelecek kuşaklara anlatmak için birer sembol olarak kullanıldığı, bu semboller etrafında şekillenen bu şiirlerin şehirlerin kenar mahallelerinde yetişen yeni kuşaklara yitirilme tehlikesi altında bulunan birtakım değerleri aktarmak için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Öz yurdunu bu biçimde selamlayan bir bakıma ona vefa gösteren kimselerin saygıyı hak ettiğini söyleyerek başladığı şiirinde benzer bir biçimde Mulvari dağıyla söyleşen şair Mahmud Kaviyani ise daha realist olarak Kaşkay toplumunu sorunlarına değinmeyi tercih etmiştir. Şiirleriyle Kaşkay toplumunun duygularını harekete geçirmeyi en iyi başaran günümüz şairlerinden Mahmud Kaviyani'nin Mulvari şiirinin başında amacı anlaşılmaktadır:

*Şehriyara peygamını eşiddim
Hamı geçen hoş dövranı yad etdim
Şehrden durub mulvariyeñez getdim
Getdim men de selam verem o dağa
Oturuban baham başdan ayağa*

*Ne yahşıdır iğid döne vetene
Selam olsun öz yurduna gedene
Tayfasını elini yad edene
Selam olsun senin Heyder Babana
Bizden uzak düşen ele obana*

*Her asilzade ki döne illere
Baha vere yaddan çıhan dillere
Gadem goya halvet olan çöllere
Getdiği yollara gullar seperem
Baş eyerem ayağından öperem*

*Selam verdim mulvariye danışdı
Çalhalanıb bir dem halim soruşdu
Baba tekin gözü oğluna düşdü
Dedi balam bir eyleş de görüşek
Hardayıpsen bölebil ki tanışek¹⁴*

Mulvari dağıyla Kaşkay toplumunu hâlihazırdaki problemlerini ele alan Mahmud Kaviyani'yi Kaşkay sahasında üne kavuşturan en önemli şiiirlerinden birisi de "Ana" şiiiridir. Bize bu şiiiri okuduktan sonra pek çok Kaşkaylıyı bu şiiirle ağlattığını ancak Türkiye'den bir dostu da bu şekilde ağlatmaktan üzüldüğünü ifade ederek şiiirinin şöhretini dolaylı olarak anlatan Kaviyaniye ait "Ana" şiiiri şöyledir:

*Dediler gelmişdir analar günü
Yetim işitmeyen lalalar günü
Yürekden açıldı muhredigini
Layığın sovgat alaram anacan*

*Varı kes hediyesi magsada çatar
Ana, el; balasın boynuna atar
Sözünnen lala der yatmayan yatar
Sovgatını kime veren anacan*

*Üz zincir bağlasan ana goluna
İncitmez balasın bağlar dalına
Sen gettin Hudamın uzah yoluna
Heç demedin men ağlaram anacan*

*Gettin ana meni goydun dert çekem
Yazıldı alnıma tohve gam ekem
Her mehriban ana gördüm yaş tökem
Yaş töküben ana derim anacan*

*Sen ki getdin bugün dünya dar oldı
Nazlı balan hamı göze har oldı*

---

¹⁴ Mahmud Kaviyani, Yaşı 52, Tayfası Şeşbeyli, Tiresi Ahenger, Bomkusu Muhtarlu, Okuma yazması var, Şiraz'da 10. 07. 2008 tarihinde Mehmet Karaaslan tarafından yapılan görüşme. Görüşmenin kaydı Mehmet Karaaslan'ın arşivindedir.

*Em kölge tek daim mana yar oldu
Duz tökülüb yanır yaram anacan*

*Olmasaydın bu dünyaya gelmezdim
Ölmeseydin gara günler görmezdim
Her bahçadan gam gülünü dermezdim
Arzuliyam seni görem anacan*

*Gonşundan eşiddim hikayetini
Seni görenlerden hub sıfətini
Susuzam ki görem muhabbetini
Gelsen gurbanın olaram anacan*

*Asumandan gün dolanıb batanda
Uşahlar şamını yeyip yatanda
Anaya naz edip gamze satanda
Her dem seni yâd eylerem anacan*

*Bac yere ekdigin gül açılmadı
Bağban getdi su vereni olmadı
Naras olub heç sovdeger almadı
Sensiz dünyadan bizaram anacan*

*Der olar ki varı mehriban ana
Laladan duyanda bir dem uyana
Yetimi yandıran otundan yana
Bizlerde yoh yanan mehrem anacan*

*Yetim Mehmud senden sonra ağlamış
Yah bağlayan ürekleri dağlamış
Em bağından bir desde gül bağlamış
Gavsıt gelende yolaram anacan¹⁵*

---

¹⁵ Mahmut Kaviyani, a. g. e.

SONUÇ

Günümüz Kaşgay toplumu içerisinde sevilen ve tanınan üç Kaşgay şairinin şiirlerinden örnekler verilerek Kaşgay Türklerinde günümüzde yazılı ve sözlü edebiyatın durumu günümüz Kaşgay şiirinin ana temaları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Ma'zun ve Şehriyar gibi geleneksel halk şiirin önemli temsilcilerinden etkilenerek yazılan bu şiir sözlü gelenekten izler taşımakta ve her ne kadar irticalen söylenmeseler de muhteva ve biçim açısından geleneksel şiirin birer devamı niteliği taşımaktadırlar. Bunların dışında Sohrab Hatemi tarafından kaleme alınan Kaşgay yaşantısını anlatan "İl Geceleri" adlı romanı ya da "Eğer Karagaç Olmasaydı", "Buhara men ilimen" gibi deneme/ hatıra tarzında yazılmış kitapları içerik açısından Kaşgay'ı ele almakla birlikte Farsça kaleme alınmış eserler olması yönüyle Kaşgay edebiyatı ürünleri olarak değerlendirmenin doğru olamayacağını düşünüyoruz.

Kaşgay sahasında Şiraz, Firuzabat, Kıyr, Hunç, İklit, Abade, Merv Deşt, Semirrom, Asipas gibi pek çok şehir ve yaylanın gezilmesi sırasında memleketim olan Nevşehir'de ninem tarafından anlatılan bazı masalları, bazı tekerlemeleri derlediğimi ifade etmeyi gerekli görüyorum. Özellikle konargöçer yaşantıyı bir biçimde devam ettirmeye çalışan Kaşgay Türkleri arasında halk hikâyesi, masal, bilmece, tekerleme gibi sözlü edebiyat ürünlerinin halen doğal icra ortamları bulunan ve sürdürülen bir gelenek olduğu gözlemlenmiştir. En uzak yayladaki en ücra çadır bile artık akşamları her yerden kolayca doldurulan doğal gaz tüpleriyle aydınlatılmaktadır. En fakir Kaşkayinin bile hayvanlarını yaylaya artık yürüyerek değil de kamyonlarla taşımaya başladığı bu yeni tarz göçebelikte, bütün gençlerin elinde bulunan cep telefonlarının ya da müzik dinleme cihazlarının geleneği zayıflatığı ancak henüz tam olarak öldürmediği de anlaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- BLAGA, Rafael (1997). İran Halkları El Kitabı, İstanbul.
- CAVANŞİR, Babek (2001), Kaşgay Türklerinin Tarihi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Orta Çağ Tarihi Programı, Basılmamış YLT, İstanbul.
- CİDDİ, Hüseyin (1378), *Payvesteg-i Kavm-i ve Tarih-i Oğuz- İlha-i Kaşkay-i-i İran, Kabile-i (Kayı Kaşkay)*, Şiraz.
- GEDİKLİ, Yusuf (1991), *Şehriyar ve Bütün Türkçe Şiirleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız (2010), *Halac Turkcesiyle Yazılan İlk Eser*, II. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi, 19-25 Nisan 2010, İzmir.

- HEMMASİ, Muhammed and PROROK, Carolyn V. (2002), *Demographic Changes In Iran's Officially Recognized Religious Minority Populations since the Islamic Revolution*, African and Asian Studies, Volume 1, no. 2, Koninklijke Brill NV, Leiden.
- KAİMİ, Hüseyin Ali (2008), Yaşı 52, Tayfası Amele, Tiresi Behmenbeglü, Emekli Öğretmen Şiraz'da 06. 06. 2008 tarihinde Mehmet Karaaslan tarafından yapılan görüşme. Görüşmenin kaydı Mehmet Karaaslan'ın arşivindedir.
- KAVİYANİ, Mahmud (2008), Yaşı 52, Tayfası Şeşbeyli, Tiresi Ahenger, Bomkusu Muhtarlu, Okuma yazması var, Şiraz'da 10. 07. 2008 tarihinde Mehmet Karaaslan tarafından yapılan görüşme. Görüşmenin kaydı Mehmet Karaaslan'ın arşivindedir.
- MUHAMMEDİ Mensur Şah (2008), Yaşı 56, Tayfası Dereşorlu, Emekli öğretmen. Firuzabat'ta 20. 06. 2008 tarihinde Mehmet Karaaslan tarafından yapılan görüşme. Görüşmenin kaydı Mehmet Karaaslan'ın arşivindedir.
- PERHAM, Sirius (1362), *Îl-i kaşkayi, Key ve Ez Kuca Be Fars Amede Est?, Mecmua-i Kitab-i Agah, İlat ve Aşair*, Tahran.
- PEYMAN, Habibullah (1347), *Mutala-i Siyasi*, Tahran.